

VAPAUTUMINEN KANSAINVALIS-POLIITTISENA ONGELMANA

Kullervo Killinen

Vapautuminen on kansainvälisen politiikan perussuuntausten — imperia-
lismi, status quo ja vapautuminen — joukossa jäänyt vähiten tutkituksi. Tämä
johtunee siitä, että vapautuminen ei useinkaan ole puhdas kansainväli-
nen politiikan ilmiö, vaan alkaa usein sisäpoliittisena kehityksenä ja saavut-
taa ulkopoliittista kantavuutta vasta voimistuessaan toimeenpanovaiheeseen.
Tästä huolimatta on vapautumisen kansainvälinen merkitys kiistämätön, jos-
kin se on nähtävä vain nationalismin esiinmurtautumisen maailmanhistorialli-
sesti lyhyenä vaiheena. Meille, jotka elämme sen keskellä itse sen saavutuk-
sista nauttien, vapautuminen merkitsee arvoa, joka tekee sitä vastustavien
perusteet vaikeasti ymmärrettäviksi.

Imperialismi pyrkii luomaan valtaa ja status quo sitä säilyttämään. Va-
pautuminen sen sijaan on lähinnä valtaa hävittävä ilmiö, jakautumisprosessi,
joka esiintyy erityisesti suurten maailmanvaltojen hajotessa. Suurten aluei-
den omistamista on aina pidetty kansainvälisen vallan päälimentymänä.¹
Siihen liittyy sotilaallinen turvallisuus, suuri väkiluku sekä taloudellinen
vauraus ja omavaraisuus, joille perusteille valtioiden voima rakentuu. Liian
laajaksi paisunut valtio sisältää kuitenkin aina heikkouden siemeniä. Liian
laajalle alalle jakautuessaan voima alkaa menettää tehoaan ja niin joudutaan
tilanteeseen, jota sekä ulkoiset viholliset että alistetut kansat alkavat käyt-
tää hyväkseen. Monet suuret vallat ovat tästä syystä kukistuneet yhtä
nopeasti kuin ovat syntyneetkin. Aleksanteri Suuri, Napoleon ja Hitler yrit-
tivät kukin aikanaan luoda tällaisen kestävämpiin perusteisiin rakentuvan
maailmanvallan.

Vapautuminen, joka johtaa uuden suvereenisen valtion muodostumiseen,
voi tapahtua monella tavalla. Ensimmäinen tapaus on ystävällinen sopimus
sen valtion kanssa, jonka suvereenisuuden alaisesta alueesta uusi valtio luo-
daan. Norja erosi tällä tavoin Ruotsista vuonna 1905 ja Islanti Tanskasta
vuonna 1918. Brittiläisen kansainyhteisön puitteissa tapahtunut vapautumi-
nen on yleensä myös kulkenut tätä tietä. Toisessa tapauksessa emävaltio vas-
tustaa vallassaan olevan alueen vapautumista, mutta on kykenemätön sen
estämään. Vapautuminen onnistuu tällöin vain harvoin aseisiin turvautu-

matta. Indonesian vapautuminen toisen maailmansodan jälkeen on luettava tähän ryhmään. Kolmannessa tapauksessa vapautuminen tapahtuu ulkopuolisen intervention avustuksella, jota emävaltio joko ei pysty vastustamaan tai ei halua vastustaa. Belgia saavutti siten itsenäisyytensä vuonna 1831 Englannin ja Ranskan yhteisen intervention avulla. Neljänneksi suurvalta voi tukea interventiollaan heikon naapurivaltionsa osan vapautumista luodakseen siitä itselleen satelliitin tai liittääkseen sen myöhemmin kokonaan itseensä. Tällöin on kyse vapautumisen muotoon verhotusta imperialismista. Yhdysvallat loi Panaman edellisessä tarkoituksessa ja Teksasin jälkimmäisessä. Viides vapautumisen muoto on riippuvuussuhteessa olevan alueen asteittainen johdattaminen itsenäisyyteen emävaltion suorittaman taloudellisen ja sivistyksellisen kehittämisen kautta. Tämä vapautumisen muoto on ollut käytännössä alikehittyneissä maissa ja sen vaarana on liian nopeasti voimistunut kansallisuustunne, joka vaatii itsenäisyyttä ennen kuin sen edellytykset ovat olemassa.²

Vapautumisen kolme perusmuotoa ovat:

- enemmistökansallisuuden johtamaan valtioon kuuluva toisen kansan vapautuminen suvereeniseksi valtioksi emävaltiosta irtoavalla alueella,
- siirtomaan vapautuminen emämaan alaisuudesta suvereeniseksi valtioksi sekä
- nimellisesti itsenäisen valtion vapautuminen toisen valtion poliittisesta suojeluksesta ja holhouksesta.

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvaa vapautumista on tapahtunut erityisesti Euroopassa. Siirtomaat ovat väestönsä perusteella kuuluneet kolmeen ryhmään. Ensimmäisessä on väestöllä ollut sama kansallisuus ja sivistys kuin emämaan asukkailla. Toisessa väestö on kansallisuudeltaan ja rodultaan eronnut emämaan väestöstä, mutta sillä on ollut vanha ja omintakeinen sivistys. Kolmannessa ryhmässä väestö on ollut lähellä luonnontilaa. Siirtomaiden vapautuminen on yleensä tapahtunut tässä järjestyksessä ja erityisen selvästi se nähdään Englannin alusmaissa tapahtuneessa kehityksessä.

Sen ensimmäisessä vaiheessa annettiin siirtomaille, joissa oli sama kansallisuus ja sivistys kuin emämaassa, oikeus perustaa omat kansanedustuslaitoksensa, mutta toimeenpaneva hallitusvalta pidettiin Englannista lähetetyllä kuvernöörillä. Tämän järjestelmän aiheuttamat taloudelliset epäkohdat veivät Yhdysvaltain irtautumiseen vapaussodan avulla. Toisen vaiheen aikana 1837—1867 valkoiset siirtomaat saivat oikeuden valvoa omia toimeenpanevia hallituksiaan kansanedustuslaitostensa kautta. Kolmannessa vaiheessa 1867—1909 tapahtui valkoisten siirtomaiden alueellinen yhdistyminen liittovaltioksi, Kanadan vuonna 1867, Australian vuonna 1900 ja Etelä-Afrikan vuonna 1909. Seuraavan vaiheen aikana, joka alkoi vuonna 1917, näin syntyneet dominiot saavuttivat täysin suvereenisen aseman, joka lopullisesti vahvistettiin Westminsterin statuutilla vuonna 1931. Brittiläinen imperiumi muuttui tällöin

kansainyhteisöksi. Viimeisessä vaiheessa on tapahtunut irtautumista kansainyhteisön muodollisesti yhteen liittävän kruunun alaisuudesta täydelliseen riippumattomuuteen. Irlanti ja Birma ovat tällä tavoin eronneet kansainyhteisöstä. Toisaalta on nähty sellainen paradoksi, että tasavallaksi vuonna 1949 muuttunut Intia edelleen tunnustaa Englannin kruunun itsenäisten jäsenkansakuntien vapaan yhteistyön symbolina ja sellaisena kansainyhteisön päämiehenä.³

Brittiläisen imperiumin ja sen seuraajan kansainyhteisön piirissä tapahtunut vapautuminen on yleensä noudattanut rauhanomaisia muotoja. Historiassa vailla vertaansa ollen se on osoitus suuresta poliittisesta viisaudesta ja sen ansiosta Englannin mielipide edelleenkin painaa kansainvälisessä politiikassa paljon enemmän kuin sen oma potentiaali edellyttäisi. Aikaisemminkin on samaan jakamisenmenettelyyn turvauduttu liian suuriksi paisuneiden alueiden hallitsemisen helpottamiseksi, joskaan ei yhtä hyvällä menestyksellä. Keisari Diocletianus jakoi Rooman valtakunnan vuonna 285 kahteen osaan ja samoin teki keisari Kaarle V suurien omistustensa suhteen, mikä jako vahvistettiin pysyväksi hänen luopuessaan vallasta vuonna 1556. Molemmissa tapauksissa jäi suoritettu jako pysyväksi ja vei vieraantumiseen.

Maantieteellisesti tarkastellen voidaan vapautuminen jakaa kolmeen vaiheeseen, Amerikan vapautumiseen, joka alkoi 1700-luvun lopussa ja päättyi kohta Napoleonin sotien jälkeen, eurooppalaiseen vapautumiseen, joka alkoi Napoleonin sodista ja päättyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen sekä Aasian ja Afrikan vapautumiseen, joka ensimmäisen maailmansodan jälkeen alettuaan edelleen jatkuu. Tätä viimeistä vaihetta, jonka on aiheuttanut värillisten kansojen voimistuva nationalismi, tukee omia päämääriään tavoitellen kansainvälinen kommunismi, esiintyen länsimaiden siirtomaaimperialismin vastustajana.

Englannissa kehittyi jo varhain liberalinen ajatustapa, joka kannatti siirtomaiden valmistamista itsenäisyyteen. Sen puolesta puhuivat mm. Bentham ja Burke, jonka mielestä siirtomaiden omistus oli *sacred trust*, pyhä luottamustehtävä. Lordi Lugardin esittämän käsityksen mukaan se oli *dual mandate*, millä hän tarkoitti sitä, että siirtomaita oli hallittava sekä paikallisen väestön hyväksi ja valmistamiseksi itsenäisyyteen että maailman kaikkien kansojen taloudellisia tarpeita silmällä pitäen.⁴ Tähän liittyi *open door* ajatus, vaatimus siitä, että siirtomaiden ovet oli pidettävä avoinna kansainväliselle kaupalle.

Aasialaisten ja afrikkalaisten siirtomaiden kohtalo joutui uuteen vaiheeseen, kun ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettiin Kansainliitto maailman turvallisuusjärjestöksi ja Turkkiin aikaisemmin kuuluneiden alueiden ja Saksan entisten siirtomaiden tuleva kohtalo oli ratkaistava. Nämä olisi voitu joko vapauttaa täydelliseen itsenäisyyteen tai liittää voittajavaltioiden omistuksiin taikka asettaa kansainväli-

seen valvontaan. Koska kyseiset alueet eivät vielä olleet kypsyneet poliittiseen itsenäisyyteen, jäi valittavaksi vain kaksi viimeainittua vaihtoehtoa. Lopputuloksena syntynyt Kansainliiton mandaattijärjestelmä oli suuressa määrin voimapolitiikan tuote, sillä useat kyseessä olevista alueista sijaitsevat suurvaltojen vaikutusalueiden rajoilla.⁵ Yhdysvaltain presidentti Wilson, joka neljässätoista kohdassaan oli sodan aikana vaatinut »kaikkien siirtomaavaatimusten vapaata, avomielistä sekä ehdottoman puolueetonta järjestämistä, joka perustuu sen periaatteen tinkimättömään noudattamiseen, että tällaisia suvereenisuuskysymyksiä ratkaistaessa on kyseessä olevan väestön edut otettava huomioon yhtä suuressa määrin kuin sen hallituksen oikeudet vaatimukset, jonka omistusoikeus on ratkaistavana», joutui Englannin ja Ranskan painostuksesta luopumaan kannattamastaan järjestelmästä, jossa kansainvälinen vastuu ja valvonta olisi ollut ratkaisevana.

Turkista erotetut alueet muodostettiin A-mandaateiksi, joiden kehitystaso katsottiin sellaiseksi, että ne olivat nopeasti johdatettavissa itsenäisyyteen. Ne ovatkin kaikki itsenäistyneet toisen maailmansodan jälkeen. B-mandaateiksi muodostettiin Saksan omistukset keski-Afrikassa, jotka olivat sekä alueeltaan että väestöltään niin suuria, että niitä voitiin hallita erillisinä kokonaisuuksina. C-mandaattien ryhmään jäivät Saksan Lounais-Afrikka sekä omistukset Tyynellä merellä. Pienen väestönsä vuoksi niitä hallittiin mandaattivallan osina ja sen lakien alaisina.

Kansainliiton pysyvän mandaattikomission arvovalta sai sotien välisenä aikana aikaan sen, että mandaatteja hallittiin tehokkaammin kuin saman valtion alaisia siirtomaita. *Open door* järjestelmäkin saavutti niissä hyviä tuloksia.⁶

Toisen maailmansodan jälkeen oli siirtomaiden vapautumista kannattava kansainvälinen mielipide entisestään voimistunut. Presidentti Roosevelt ja pääministeri Churchill olivat jo elokuussa 1941 lausuneet Atlantin julistuksessa:

»Ensiksi heidän maansa eivät tavoittele mitään suurentamista, alueellista tai muuta.

Toiseksi ne eivät halua nähdä mitään aluemuutoksia, jotka eivät ole kyseessä olevien kansojen vapaasti ilmaistujen toivomusten mukaisia.

Kolmanneksi ne kunnioittivat kaikkien kansojen oikeutta valita itse se hallitusmuoto, jonka alaisena ne haluavat elää.»

Amerikan yleinen mielipide kannatti siirtomaiden johdattamista itsenäisyyteen uuden kollektiivisen turvallisuuden järjestön puitteissa. John Foster Dulles tulkitsi sitä lausueessaan Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1947, että siirtomaajärjestelmä oli aikansa elänyt, joten siitä olisi päästävä niin pian kuin mahdollista.

Englantilaiset eivät ole vailla tiettyä katkeruutta voineet katsella amerikkalaisten heidän siirtomaihinsa kohdistamaa arvostelua.

»Tapettuaan omat intiaaninsa melkein sukupuuttoon amerikkalaiset suhtautuvat erittäin tunnepitoisesti muiden maiden intiaaneihin ja alennettuaan neljätoista miljoonaa neekeriään hyljeksittyyn asemaan he erittäin kriittisesti huolehtivat afrikkalaisten alueiden neekerien vauraudesta ja hyvinvoinnista.»⁷

Vapautumista kannattavan kansainvälisen mielipiteen painostuksesta oli vanhojen siirtomaavaltiojen kuitenkin taivuttava siihen, että itsehallintoa vailla olevia alueita koskevat määräykset Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa ulotettiin koskemaan muitakin siirtomaita kuin niitä voitetuilta valloilta otettuja siirtomaita ja mandaatteja, jotka sisällytettiin Yhdistyneiden Kansakuntien huoltohallintojärjestelmään.

Vuonna 1947 tehtiin Yhdistyneissä Kansakunnissa ehdotus huoltohallintojärjestelmän ulottamisesta kaikkiin itsehallintoa vailla oleviin alueisiin. Se hylättiin yleiskokouksessa kahdellakymmenellä neljällä äänellä kahtakymmentäneljää vastaan yhden pidättäytyessä. Vaikka esityksen hyväksyminen olisikin vaatinut kaksi kolmasosaa äänistä, osoitti se silti minkälainen mieliala Yhdistyneissä Kansakunnissa vallitsi jo aikana, jolloin useimmat toisen maailmansodan jälkeen vapautuneet valtiot eivät vielä olleet saaneet turvallisuusjärjestön jäsenyyttä.

Afro-aasialaisten valtioiden vaikutus on Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa jatkuvasti voimistunut jäsenmäärän kasvaessa. Niiden siirtomaavastainen mieliala saa tukea Etelä-Amerikan mailta. Bogotassa 1948 kokoontunut Amerikan valtioiden konferenssi vaati päätöslauselmassaan kolonialismin lopettamista sekä ulkopuolisten valtojen luopumista Amerikassa olevista omistuksistaan.

Sangen monta tulkintaa on esitetty siitä, milloin jonkin alueen voidaan katsoa kypsyneen itsenäisyyteen. Yleisinä vaatimuksina esitetään:

- itsenäisyyttä haluava yleinen mielipide,
- halu ja kyky täyttää kansainväliset velvoitukset,
- järjestetty hallitus ja hallinto, joka kykenee suorittamaan kaikki tarpeelliset hallintotoimet,
- kyky puolustaa alueellista koskemattomuutta ja poliittista itsenäisyyttä sekä
- kyky säilyttää sisäinen järjestys ja turvallisuus koko alueella.

Vaikeimpia ovat ne vapautumisen ongelmat, joita toisen maailmansodan jälkeen on syntynyt maissa, missä kaksi voimakkaan kansallistunteen omaava kansanosaa asustaa samalla alueella. Intiassa se vei verenvuodatukseen sekä lopulta jakautumiseen. Algeriassa ovat vastakkain ranskalainen väestö, luvultaan yli miljoona, sekä pohjoisafrikkalainen väestö. Etelä-Afrikassa on moninverroin suurempi neekeriväestö eurooppalaisen väestön sironnakohteena. Molemmat vapautumispyrkimykset ovat olleet valtiosisäisestä luonteesta huolimatta Yhdistyneiden Kansakuntien ja maailman yleisen mielipiteen jat-

kuvan huomion kohteina. Ainoat loogiset lopputulokset lienevät jakautuminen tai sulautuminen, joista jälkimmäinen täytynee jättää laskelmista pois. Rauhanomainen rinnakkaiselo tasavertaisin poliittisin oikeuksin on mahdollista vain siellä, missä kansanosat ovat samalla kehitystasolla.

Imperialismi voidaan pysäyttää useiden valtioiden yhteistoiminnalla, mutta Pyhän Allianssin jälkeen ei enää voida kuvitella valtioiden yhteistointaa vapautumisen pysäyttämiseksi. Siinä määrin on kansojen itsemääräämisoikeus syöpynyt yleiseen ajatteluun. Rauhanomaisten ratkaisujen aikaansaaminen kansainvälisen turvallisuusjärjestön puitteissa voisi helpottaa yhä käynnissä olevaa vapautumista ja poistaa ne monet aseellisten selkkausten siemenet, joita siihen sisältyy.

LÄHDEVIITTEET

- 1) *Friedrich Ratzel*, *Der Lebensraum*, Tübingen, Mohr 1901, ss. 18—20.
- 2) *C. R. M. F. Cruttwell*, *A History of Peaceful Change in the Modern World*, London 1937, ss. 90—91.
- 3) *Sir Ernst Barker*, *The Ideas and Ideals of the British Empire*, 2nd ed., London 1951, ss. 84—98.
- 4) *Lord Lugard*, *The Dual Mandate in British Tropical Africa*, London 1926.
- 5) *H. Duncan Hall*, *Mandates, Dependencies and Trusteeship*, London 1948, s. 8.
- 6) *Benjamin Gerig*, *The Open Door and Mandates System: A study of Economic Equality before and since the Establishment of the Mandates System*, London 1935, s. 199.
- 7) *W. R. Crocker*, *Self-Government for the Colonies*, London 1949, s. 11.